პროვოკაცია თუ სიგჟე?

(ალ. რემიზოვი და სომხების „სურფ-სარქისი")

მართლმადიდებელთა მეზვერის და ფარისევლის კვირიაკეში მოდის ხოლმე სომეხთა მარხვა, რომელსაც სომხები და ქართველები „არაჯავორს" უწოდებენ, ხოლო ბერძნები და სლოვენები „არციბურის". ვინაიდგან ამ მარხვასთან სომხებს შეერთებული აქვთ წმიდა სარქისის დღესასწაულიც, ამიტომ მას „სურფ-სარქის"-საც ეძახიან. როდის, რისთვის ან ვისგან დაწესებულა აღნიშნული მარხვა, ეს ჯეროვანად არაა გარკვეული. გრიგოლ განმანათლებელის მოწამეე ზენობი მოგვითხრობს, ვითომც თრდატ მეფემ გრიგოლი ჩააგდო ორმოში, საიდანაც ის, ღვთის ბრძანებით, ამოიყვანეს 15 წლის შემდეგ ლორად ქცეულ თრდატის ეშმაკეულმა ჯარის-კაცებმა, რომელთაც გრიგოლიმ განკურნება მიჰმადლა; სწორედ ამ განკურნების აღსანიშნავად და მოსაგონებელად გრიგოლმა „არაჯავორი" განუწესა სომხებსო. იოანე პატრიაქის (VII ს.) სიტყვით ეს მარხვა დაწესებულია ბეთლარმელთა (სპარსეთში) შავი ჭირისაგან დახსნის გამო. არსებობს ერთგვარი ლეგენდა შემდეგი შინაარსისა: სომეხთა მოძღვარს სარქისს (სერგი) ჰყავდა ძაღლი, რომელიც მას მეტად უყვარდა იმ სამსახურისთვის, რომელსაც ის უჩენდა მას სამისიონერო მოღვაწეობაში. ეს ძაღლი სარქისს მგლებმა შეუჭამეს და მან, ნიშნად გლოვისა, სომხებს „არაჯავორი" განუწესაო.

ეს ლეგენდა „შუნ-სარქისი"-ს სათაურით მოუთავსებია რუსის მწერალს **ალ. რემიზოვს „Огонекъ"**-ის მეოცე ნომერში და თან დაუძენია, რომ იგი **ქართულია** და პირველად **ჯვარისსაყდრის** (მცხეთასთან) მღვდელ-მონაზონის ილარიონისაგანაა გაგონილიო (გვ. 4). ამ გარემოებას საფიქრებელში ჩაუგდია „კავკასკოე სლოვო"-ს „მეშრაპნელე" ბ. **ლიკი**, რომელსაც ასეთი ლეგენდის არსებობა თითქოს პირველად რემიზოვისაგან უნდა გაეგოს (№ 120); ლეგენდაში ის ხედავს სომეხთა სარწმუნოებრივ გრძნობის შებღალვას და შიშობს, ასეთმა უხეშმა „ხუმრობამ" დიდი კოცონი არ აღატყინოსო; ის კატეგორიულად მოითხოვს ქართულ ლეგენდების მცოდნე პირთაგან განმარტებას, რომ ქართველ ხალხს არ შეეძლო ასეთი ლეგენდის შექმნა.

„ჯოჯოხეთს ერთი მეგუზალიღა აკლდაო" ნათქვამია; სომეხ-ქართველთა ურთიერთობა ისედაც საკმაოდ გამწვავდა ამ ბოლო დროს და რაღა საჭირო იყო გაუგებრობის გასაძლიერებლად კიდევ სარწმუნოებრივ ელემენტების მოტანა? ჩვენ იმედი გვქონდა, რომ რუსის ინტელიგენცია არსებულ „სიმწვავეს" თუ ვერ გაანელებდა, ყოველ შემთხვევაში ნეიტრალობას მაინც გამოიჩენდა; სამწუხაროდ, როგორც თანდათან ვრწმუნდებით, მას წაღიზიანება და ერთი მეორის მისევა უფრო ეხერხება, ვიდრე მომრიგებელის როლი. ეს, კერძოდ, ალ. რემიზოვის შესახებ უნდა ითქვას; განა ის გარემოება, რომ მის მიერ ჩაწერილი ლეგენდა პირველად ქართველ ბერისაგან არის გაგონილი (თუ მართლა ეს ასეა), საკმაო საბუთს აძლევდა მას დაესკვნა, რომ თვით ლეგენდა ქართველებისაგანაა მოგონილი? ეს ან სრული უვიცობა და ხეპრეობაა, ანა და ერთგვარი პროვოკაცია.

გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად და თანახმად ბ. **ლიკ**-ის მოთხოვნილებისა მე საჭიროდ მივიჩნიე და ძესახელებია წყარო აღნიშნულ ლეგენდისა, რომლის შესახებ მთელი ლიტერატურა არსებობს[1]).

ხსენებული ლეგენდა დაიბადა პირველად საბერძნეთში, შავზნელეთით ძოცულ საშვალ საუკუნოებში, როდესაც ქალკედონიტ-ბერძენთა და ანტიქალკედონიტ-სომეხთა შორის ატეხილი დოღმატიური პოლემიკა უკიდურესად გამწვავდა. წარმოიშვა ის სწორედ სომეხთა სარწმუნოებრივ გრძნობის შესაბღალავად და მათი ეკლესიის გასაქირდავად. მაგრამ, ვარწმუნებ ბ. ოემიზოვს და დაინტერესებულ სომხებს, აქ ქართველები არაფერ შუაშია: ეს ლეგენდა მეთხზა პირველად **ხომაის** იღუმენ-მღვდელ-მთავარმა **ისააკმა**, რომელიც მეთერთმეტე საუკუნის ნახევარში ეფიცხული მართლმადიდებლობასთან ერთად ნიკიის სამიტროპოლიტო საყდარიც მიიღო. როგორც ყველა რენეგატს ჩვევია, მოპირდაპირეთა ბანაკში გადასვლის შემდეგ, ისააკმა ხელი მიჰყიდა ძმობლიურ ეკლესიის და ერის განქიქებას და ბერძნულად დასწერა „Oratio invectiva adversus Arinenios".[2]) აი რას ამბობს ისააკი ამ ნაშრომში „არაჯავორის" შესახებ: „სომეხთა მწვალებლობის მეთაურს, სარქისს ჰყავდა ეშმაკეული ძაღლი, რომელსაც ეძახდენ „არციბურის", რაც „წინასწარმაუწყებელს" ნიშნავს. როდესაც სარქისი მოინდომებდა წასვლას ისეთ ადგილას, ქალაქსა თუ სოფელში, სადაც მისი მოწაფენი და თანამოაზრენი ცხოვრობდნენ, წინადღით ძაღლს გაგზავნიდა იქ. დაინახავდენ თუ არა ძაღლს, მოწაფეები მიხვდებოდნენ, რომ მათი საყვარელი მოძღვარი მოდის და შორის-შორს მიეგებებოდენ მას. ერთხელ, ჩვეულებისამებრ, სარქისმა ძაღლი საღლაც გაგზავნა წინამორბედად, სამწუხაროდ ის გზაზე მგლებმა შესჭამეს. მეორე დღეს გაემგზავრა სარქისიც, მაგრამ მოწაფეები არ შეეგებენ მას. როდესაც მივიდა მათთან, გაიგო, რომ ძაღლი იქ არ მისულა. სარქისი შეუდგა ერთგულ მეგობრის ძებნას და ნაპოვნი ძვლების მეოხებით სცნო, რომ ის მგლებმა დაგლიჯეს. მაშინ მან გასცა განკარგულება, რათა სომხები, სევდითა და მწუხარებით შეპყრობილნი, ყოველ წლობით ჰმარხულობდნენ მისი ძაღლის სიკვდილს, და სახელად ასეთ მარხვას „არციბური" უწოდა.

ეს ყოვლად დაუჯერებელი ამბავი მოგონილია მხოლოდ იმიტომ, რომ სახელი გასტეხოდა სომხების „არაჯავორს", რომელსაც თავისი ისტორია აქვს „აღმოსავლეთის" ერთა ეკლესიაში. მართლაც ისააკის შრომა საფუძვლად დაედო შემდეგ დროის ბერძენთა პოლემისტების თხუზულებებს და ბოლოს საეკლესიო ტიპიკონშიაც კი მოჰყვა. მას სხვა და სხვა ვარიაციებით იმეორებდნენ სხვა და სხვა მართლმადიდებლობითი აღსარების ერები, მაგალითად, მოსკოვის სინოდალურ წიგნთსაცავის ერთ-ერთ სლოვენურ ხელნაწერში (№ 337/388), რომელიც მეთერთმეტე საუკუნის ეკუთვნის, ვკითხულობთ: „გვესმა წმიდათა მამათა და ბერძენთ სამღრთოთა წიგნთაგან სიტყვაჲ, განმაქიქებელი მწვალებლობისა და უგუნურებისა მათისაჲ (სომხების), ვითარმედ კვირიაკესა ფარისეველთასა ენითა მათითა „არციბური" ეწოდების. „არცი" იყო მოძღვარი მათი, ხოლო „ურეც" ეწოდებოდა მოწაფესა მისსა ძაღლსა, რომელსაც ჰქონდა მისსა დაჰკიდის გუჯარი თვისისა სარწმუნოებისა და მწვალებლობისა და მოწაფეთა თვისთა წარუგზავნის. გარდახდომასა მრავალთა წელთასა მხეცთა მძვინვარეთა განბძარეს „ურეც", და შეემთხვა მოძღვარსა მათსა „არცის" ურვაჲ და სალამობაჲ ფრიადი, და განაწესა მან მიმდგომთა თვისთა მარხვაჲ კვირიაკესა მას „ურეც"-ისათვის ა მოწაფისა თვისისა".

ესეთი ლეგენდა შეუმჩნეველი არც ქართველებს დარჩენოდათ, ვინაიდგან ისინი ბეჯითად ადევნებდენ თვალყურს ყოველივე იმას, რაც საბერძნეთში სომხების შესახებ იწერებოდა, ამიტომ იმას ჩვენ ძველ ქართულს საეკლესიო მწერლობაშიაც ვხვდებით, და საკვირველი არაა, თუ ხალხურ ზეპირ თქმულებაშიაც შენახულია იგი. ყოველ შემთხვევაში ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ იგი ქართველებმა მოიგონეს, და ისიც სწორედ იმ დროს, როდესაც სომეხ-ქართველთა ურთიერთობა ასე გამწვავდა. მე ვფიქრობ, თუ ალ. რემიზოვმა საჭიროდ სცნო ამ ლეგენდის გამოქვეყნება, ისიც ყალბ და უსაფუძვლო კომენტარიებით, „კავკასკოე სლოვოს" მაინცა და მაინც არ უნდა გაესვა მისთვის ხაზი, ამით მან უფრო მიაქცია საზოგადოებას ყურადღება.

დემ. კორ. კეკელიძე.

[1]) იხ. проф. И. Мансветова—О постахъ православной восточной церкви, Москва 1886 г.

проф. И. Карабинова—Тріодь постная, историческій обзоръ, Петрогр. 1913 г.

проф. Ив. Троицкій—Изложеніе вѣры церквы армянской, Петр. 1875 г.

H. Alt. D. Christliche Kultus, II. 1860.

[2]) Migne—Patrol. Cursus Completus. seria Graeka, tom. 131, col. 1198 sqq.